

Bir Yöntem Karşılaştırması: Türkçe Sözlük- Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügəti

Dr. Öğr. Üyesi Tuna Beşen Delice^{1*}
Dr. Öğr. Üyesi Gönül Erdem Nas²

Geliş tarihi: 16.10.2019
Kabul tarihi: 24.10.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 688-708
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 18%

¹Bartın Üniversitesi, Türkiye
tdelice@bartin.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-9216-4210
² Bartın Üniversitesi, Türkiye,
gonulerdem2002@yahoo.com
ORCID ID 0000-0001-8100-3884

* Sorumlu yazar

ÖZ

Sözlük hazırlama yöntemleri üzerinde duran ve bir dile veya o dilin değişik alanlarına ait sözlere bilimsel yöntemlerle belirleyen sözlük bilimi (lexicography, lexicology) çalışmaları, Türkiye Türkologlarının evrensel ölçütler bağlamında üzerinde çok çalışma yapmadığı bir alandır. Türkiye'de kapsam bakımından en büyük sözlük çalışması, madde başı sözcük sayısı yetmiş bini aşan söz varlığı ile Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*'tür. Azerbaycan Türkçesinin en kapsamlı sözlüğü ise *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügəti*'dir. Bu çalışmada her iki dilin büyük sözlükleri, yöntem bakımından karşılaştırılmış ve evrensel sözlük hazırlama yöntemlerine göre bu sözlükler değerlendirilmiştir. İncelemede; sözlüklerin biçim özellikleri, sözlüklerde madde başı gösterimi, sözlüklerde madde başı birleşik sözcüklerin gösterimi, sözlüklerde dilbilgisel özellikler (fiillerin dilbilgisel gösterimi, sözcük türü işaretçilerinin gösterimi, sözlüklerde sesbilgisel özelliklerin gösterimi), sözlüklerde terim anlamlı sözcüklerin kullanıldığı alanların gösterimi, sözlüklerde alıntı sözcüklerin gösterimi, sözlüklerde kullanılan işaretlerin gösterimi, sözlüklerde madde başlarının kullanımıyla ilgili bilgiler başlıkları altında iki sözlük ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çıkan sonuçlar, evrensel ölçütler esasında değerlendirilmiş, sözlüklerin güçlü ve zayıf yönleri yine aynı ölçütlere dayandırılarak belirlenmiştir. Çalışmadaki amaç, Türkçenin lehçelerinde sözlük hazırlama yöntemlerinin ne gibi ölçütlere dayandırıldığını tespit etmek ve bu ölçütlerin kendi içinde ve birbirleriyle bir koşutluk veya karşıtlık içerip içermediğini ortaya koymaktır. Bu sebeple Türkçenin, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi lehçelerinin sözlükleri incelenmiştir. Sonuçlar çalışmanın sonunda ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlük bilimi, Türk Dili, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi.

Comparison of A Method: Turkish Dictionary-Explanation Dictionary of Azerbaijan Language

Assist. Prof. Dr. Tuna Beşen Delice^{1*}

Assist. Prof. Dr. Gönül Erdem Nas²

First received: 16.10.2019

Accepted: 24.10.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: Special Issue **Pages:** 688-708

Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 18%

¹Bartın University, Turkey,
tdelice@bartin.edu.tr

ORCID ID 0000-0001-9216-4210

² Bartın University, Turkey,
gonulerdem2002@yahoo.com

ORCID ID 0000-0001-8100-3884

* Corresponding Author

ABSTRACT

Lexicography, or lexicology, is a field of Linguistics that describes the words of a language – or the dialects of a language – as well as explore new methods of dictionary compilation. Turcologist of Turkey work intensively on lexicography within universal standards. Published by The Turkish Language Association, The Turkish Dictionary is the largest lexicological attempt in Turkish comprising seventy thousand entries. The Annotated Dictionary of Azerbaijani Turkish, on the other hand, is the most comprehensive dictionary of the dialect spoken in Azerbaijan. This study compares the two and evaluates them on the principles of universal lexicographic methods. We compared and contrasted these dictionaries in reference to the following criteria: the formats of the dictionaries, entry presentation, presentation of the compound words, grammatical features (such as grammatical representation of verbs, parts of speech markers, phonetic representations), usage details of the terms, etymological origin of loan words, symbols used for clarification and discourse information of each entry. The results were assessed on universal criteria of the field, and the strong and weak aspects of the dictionaries were listed. The goal of the paper is to find out what criteria are used to compile the dictionaries of Turkish dialects and see whether there are similarities or discrepancies among the dictionaries of the dialects. To this end, we picked the dictionaries of Turkish spoken in Turkey and the Turkish spoken Azerbaijan. We present a detailed analysis of the results.

Key words: Lexicography, Turkish Language, Azerbaijani Turkish, Turkey Turkish.

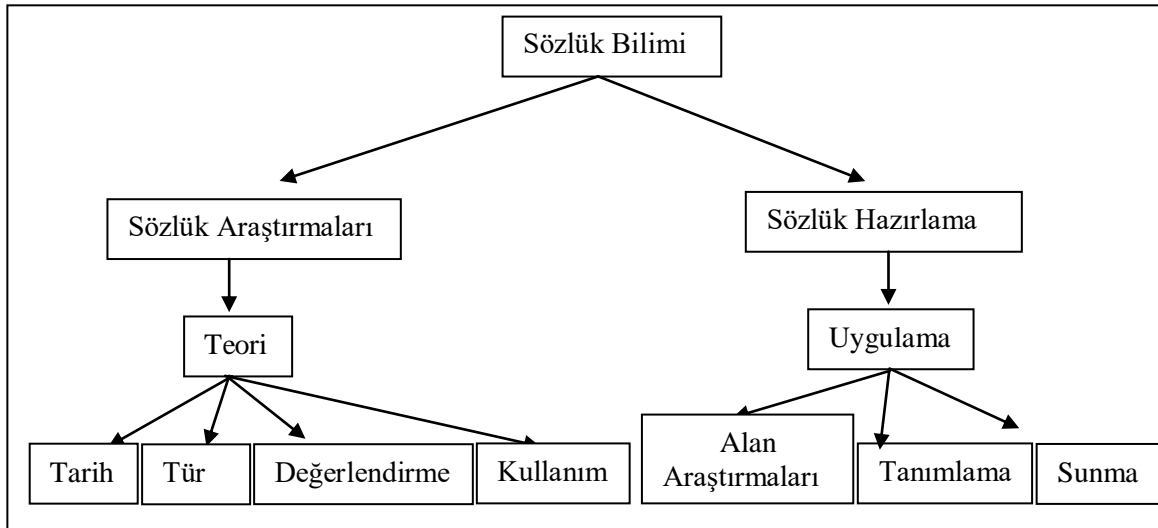
GİRİŞ

Sözlük bilimi (lexicography, lexicology), sözlük hazırlama yöntemleri üzerinde duran bilim dalı; bir dile veya o dilin değişik alanlarına ait sözleri belirli yöntemlerle bir araya getirme çalışmasıdır. Dil biliminin bütün alanları gibi iki yönlüdür:

1. Genel sözlük bilimi (lexicography): Sözlüklerin yapısı, türleri, hazırlanma ilkeleri ve özellikleri gibi konuları kuramsal ve uygulamalı açılardan incelemeyi amaç edinen dil bilimi alanı. Buna genel sözlükçülük de denilmektedir.
2. Özel sözlük bilgisi veya sözlükçülük (lexicology): Dil bilimcilere göre herhangi bir dilin sözlüğünü hazırlama işi veya bilgisidir (Karaağaç, 2018, s.782).

“Sözcük bilimi” lexicology teriminin karşılığı için (bir dilin söz varlığını oluşturan birimleri ve bu birimlerin anlamlarını, birbirleriyle ilişkilerini, zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişmeleri araştıran dilbilim dalı), sözlük hazırlama ve yazma işi “sözlükçülük” veya “sözlük bilgisi” lexicography, sözlük yazan kişi -yani “sözlükçü”- için ise leksikolog terimleri birbirinin karşılığı olarak oluşturulmuştur (Akalin, 2010, s.164). Sözlükbilim, bir ya da daha çok dildeki söz varlığında ve sözcük birleşimindeki birimleri gözleme, derleme, seçme ve betimleme ile uğraşan uygulamalı dilbilimin bir dalıdır. Sözlükbilim bu etkinliğin temelini oluşturacak kuram ve yöntemlerin geliştirilmesi ve betimlenmesi ile de uğraşır (Kocaman, 1998, s.111).

Sözlükbilimi genel tanımlardan hareketle kuramsal ve uygulamalı olarak ikiye ayrılan dil bilimin alt kolu olarak değerlendiren Hartmann ve James, bu alanda çalışan hemen herkesin bildiği şekli hazırlamıştır:

Şekil 1. Sözlükbilim: Teori ve Uygulama (Hartmann ve James, 1998, s. 86)

Sözlükçülüğün dilbilimin bir alt kolu olmadığı görüşünü savunan Wiegand (1983), Sözlükçülüğün bir bilim dalı olmadığını/olmayacağını ve sözlükçülüğün leksikolojinin (sözcük bilimi) de bir kolu olmadığını ileri sürmektedir. Sözlükçülüğün bir bilim dalı olup olmadığı henüz tartışma konusuyken Usta bu konu için, sözlük biliminin bir bilim dalı kabul edildiği takdirde bu alana ait kuram ve kuramları da dile getirmek, sınırlarını ve yöntemini de belirlemenin gerekeceğini vurgulamaktadır (Usta, 2010, s.93). Sözlük yazımında yaşanan yöntem sorunlarının başında belki de yapılan bu “iş” bilim dalı olarak değerlendirip adının tam olarak karşılığının ne olduğu konusunda bir ortaklık oluşturmak başlangıç noktası kabul edilmeli, devamında sözlük yazımında izlenecek yolların modern dünya ile örtüşmesini sağlamak, çalışmalar için belirleyici nokta olmalıdır.

İlk sözlüğün ne zaman ve kimler tarafından yazıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte Türklerin bu konudaki deneyimleri bilinen tarihiyle XI. yüzyıldan itibaren başlamaktadır. Dîvânu Lügâti't-Türk ile başlayan daha çok iki dilli sözlük hazırlama geleneği XIX. yüzyılda yine iki dilli sözlükler temelinde

daha hızlı yol almıştır (Yavuzarslan, 2005, s.186). Aslında yazıldığı çağı çok aşan ve Türklerin en önemli eserlerinden biri olan Divânu Lügâti't-Türk'ün girişinde yer alan Kâşgarlı'nın sözleri bu sözlüğün sadece hazırlanma yöntemiyle ilgili bilgi vermemekte, tek başına leksikoloji için de bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Kâşgarlı "Sözlüğü kullanan aradığı sözcüğü doğru yerde bulsun, arayan belirlenmiş sırasında görebilsin diye her sözcüğü hece harfleri (abece) sırasınca düzenledim; mensur ve manzum cümlelerle, atasözleriyle, hikmetli sözlerle ve zarif bir dillen donattım" (Atalay, 2006, s.5) derken aslında madde başı düzeninde uyguladığı yöntemi daha çok okuyucuyu düşünerek oluşturduğunu ifade etmiştir.

Genel sözlüklerin hazırlanmasıyla ilgili temel yöntemlerden bahseden Aksan, geniş bir ekip kurulduktan sonra doğru yazım, kökenin belirtilmesi, iyi bir tanım yapılması (konunun uzmanlarınca yapılması kaydıyla), temel ve yan anlamların gösterilmesi, sözcüklerin içinde geçtiği deyimlerle atasözlerine yer verilmesi, özellikle örneklendirme hususlarına büyük önem verilmesi gerektiğinden bahseder (Aksan, 1998, s.117).

Sözlükler konu ve yöntemlerine göre;

Betimlemeli/kuralcı sözlükler

Eşzamanlı/art zamanlı sözlükler

Genel/teknik sözlükler

Genel kullanım/öğrenim amaçlı sözlükler

Tek dilli/ iki ya da çok dilli sözlükler olarak sınıflandırılır (Kocaman, 1998: 111).

Sözlük hazırlamada bir dizi ön çalışma gerekmektedir. Sözlük hazırlanırken -kısaca-sözlüğün yayımlanması, kullanılması ve sözlükler üzerine yapılan eleştiri ve değerlendirmeler gibi süreçlerin bütünü önemlidir (Usta, 2010, s.98). Bir sözlüğün hazırlanması için yirmi soruluk bir yöntem öneren Crystal'a (1987) göre bu yöntem ile hazırlanacak sözlük, bilimsel ve iyi temellendirilmiş olabilir. Ama her şeyden önce çağdaş, güvenilir sözlüklerin hazırlanması dilbilim (ses bilgisi, söz dizimi, anlam bilim, biçim bilgisi, söylem çözümlemesi vb.) bulgu ve yöntemlerine dayandırılmalıdır. Söz konusu yirmi husus şu şekildedir: 1. Cilt dayanıklılığı, 2. Kâğıdın niteliği, 3. Madde başlarının açık yazılması, 4. Aranan sözcüklerin bulunması, 5. Uluslararası genel sözcükleri kapsamaması, 6. Ansiklopedik bilgi içermesi, 7. Zor kavramlara ilişkin resim bulunması, 8. Tanımların birbirinden açıkça ayrılması ve temelden ikincil anlamlara doğru sıralanması, 9. Tanımların anlaşılır olması, 10. Örneklendirmelerin gerçekçi ve yapaylıktan uzak olması, 11. Kullanım bilgileri içermesi, 12. Argo, resmî vb. biçim açıklamaları bulunması, 13. Köken bilgisi vermesi, 14. Heceleme, noktalama vb. konularda bilgi vermesi, 15. Söyleyiş açıklamaları bulunması, 16. Deyim, atasözü vb. içermesi, 17. Eş-zıt anlamlı sözcükleri göstermesi, 18. İlişkili sözcükleri çapraz gönderimle nitelemesi, 19. Sözcüklerle ilgili dil bilgisi bilgileri sağlaması, 20. Yararlı ekleri (kısaltmalar, ölçüler vb.) bulunması.

Sözlük hazırlama yöntemlerinden bahseden İlhan ise bu yöntemleri: 1. Tarihî kaynaklara, halk söyleyişine bağlılık, 2. Dil ve gramer açısından kelimelerin doğru kullanımı, 3. Amaca uygunluk esası, 4. Madde başlarının düzenlenmesinin doğru ve düzenli tarzda yapılması, 5. Madde başı olan kelimelerin anlamlarının doğru olarak verilmesi şeklinde sıralamıştır (2009, s.536).

Sözlük hazırlamadaki sorunlardan en önemlisi olan yöntem sorununa dikkat çeken Usta'ya göre nicelik kaygısı, Türkçe Sözlük hazırlanırken tanımlama ve tanıklamanın önüne geçmiş; bu da sözlüğü işlevsiz kılmıştır. Usta, Türkçe Sözlük (TS)'teki yöntem kusurlarını, hatalı kabul ettiği madde başlarını inceleyerek ele almıştır. Kısaca bunlar, sözlüğün türü: ansiklopedik, tarihsel, güncel, pratik...; objektif olabilmek ya da benmerkezcilik, gündemi izleyebilmek ya da güncellik, baskı öncesi kontrol, yanlış maddeler, gereksiz maddeler, bozuk/hatalı maddeler, madde içi/maddeler arası yetersiz bağlantı, yanlış etimoloji, yanlış-eksik-yetersiz-bozuk-belirsiz-gereksiz açıklama/tanımlama, yetersiz-gereksiz-yararsız örneklendirme, Türkçe dil bilgisine aykırılık olarak sıralanmıştır (2007, s.227-239).

Aynı görüşü daha da açarak savunan Zülfikar'a göre 1983 yılında TDK tarafından iki cilt olarak yayımlanan Türkçe Sözlük'te yöntemle ilgili birtakım yenilikler yapılmışsa da bu yöntemlerin, uygulamaların neler olduğu yazılı bir metin hâline getirilmemiş; madde başı, madde içi, madde tanımı,

tanımların numaralandırılması, örnek cümle, kelimenin kökeni, dil bilgisine göre madde türü, kısaltma gibi terimlerin ne olduğu, tanımları, mahiyeti üzerinde özel olarak durulmamış; bilim adamları, kol görevlileri daha çok taramalar yaparak sözlüğü zenginleştirmeye çalışmışlardır. Daha sonraki sözlük çalışmaları da yine yöntem, terim ve uygulama konusunu özel olarak ele almamıştır (2017, s.375).

Bu çalışmada söz konusu sözlük hazırlama yöntemleri kapsamında TDK sözlük komisyonu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti (ADİL)'nin hangi ölçütlerle hazırlandığı incelenmiştir.

1. Biçim Özellikleri

1.1. Türkçe Sözlük'ün Biçim Özellikleri

İlk baskısı 1945 yılında yapılan TS'nin, uzun tartışmalar sonucunda ilk yöntem çalışması, hangi sözcüklerin alınıp hangi sözcüklerin alınmayacağı konusunda yapılmıştır. Buna göre “ölü kelimeler” olarak adlandırılan güncel dilde bulunmayan kelimeler bu sözlüğe alınmayacak bu sözcükler o sıralarda hazırlanmakta olan Tarama Sözlüğü'ne alınacaktır. Bu kelimeler içerisindeki yabancı kökenli sözcükler ise yine o dönemde hazırlanmakta olan Divan Edebiyatı Sözlüğü'ne bir ek olarak alınacaktır (Türkçe Sözlük, 2011, s.17). Böylelikle ilk yöntem, o dönemde güncel sözcüklerden oluşan bir sözlük oluşturmak amacıyla “ölü sözcükler”in sözlüğe alınmayışıydı. Güncel sözcüklerin içerisinde bulunan yabancı sözcüklere Türkçe karşılık bulmak ise en temel görev olarak belirtilmekteydi. Son olarak düzenlenmiş on birinci baskısında 122.423 söz varlığı, 77.005 madde başı, 15.287 madde içi olmak üzere toplam 92.292 söz bulunmaktadır (TS, 2011: XXI).

Bu çalışmada incelenen Türkçe Sözlük, 1. sınıf hamur, 2763 sayfalık, ciltli, 17x24,5 cm ebatlarında tek ciltlik bir eserdir. İlk baskısı 1945 yılında yayımlanan bu sözlük, 2011 yılında yayımlanan 11. baskıdır (TS, 2011, s.XXI).

Türkçe Sözlük, Sunuş bölümüyle başlar. Bu bölümde: sözlükçülük kavramları ve terimleri, ilk sözlüklerden günümüze, Türklere sözlükçülük, sanal ortamdaki sözlükler, Türkçe Sözlük'ün 11. baskısı ile ilgili genel bilgiler yer almaktadır. Ardından “Türkçe Sözlük'ün Kullanımı ile İlgili Açıklamalar” bölümü gelmektedir. Burada “Madde Düzeni, Yazım ve Söyleyiş ve Diğer Özellikler” başlıkları yer almaktadır. “Türkçe Sözlük'te Madde Düzeni” başlığı altında örnek madde başları incelenmiştir. En sonda yer alan “Ek Bilgiler” bölümünde yedi ana başlık (Türkçe, Yazışmalar, Çevrimler, Evren, Dünya, Türkiye, Kısaltmalar ve Kaynaklar) altında Türkçenin tarihi, genel dil özellikleri, ekler, noktalama, yazım, takvimler, ülke bayrakları ve adları, ölçü birimleri gibi konular hakkında bilgi verilmektedir.

1.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti'nin Biçim Özellikleri

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti, 2006 ve 2011 yıllarında Bakü'de dört cilt olarak yeni Azərbaycan Latin harfleriyle yeniden basılmıştır. Kiril harfli sözlükten sonra ilk baskıdır. Bu yeni sözlüğün eski sözlükle farklarından biri olan alfabe sıralaması dolayısıyla ciltlerde yer alan madde başları doğal olarak değişmiştir. Yeni sözlüğe 150'den fazla sözcük dâhil edilmiştir. 2011 baskısı sözlük ciltlidir, 1. kalite kâğıda basılmıştır. Her bir cilt yaklaşık 700 sayfadır. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti'nin giriş kısmında sözlük düzenlenirken nelerin dikkate alındığı, anlamların nasıl sıralandığı, alıntılarının nasıl verildiği gibi konulara genel olarak değinilmiştir. Sonra verilen bilgiler şu başlıklar altında sıralanmıştır:

I. Lüğətdən İstifadə Üçün Lazım Olan Məlumat (sözlükten faydalanmak için gerekli bilgiler)

a. Sözlüyün Tərkibi (Sözlərin Seçilməsi) “sözlüğün içeriği (sözcüklerin seçilmesi)”

b. Lüğətin Quruluşu “sözlüğün kuruluşu”

c. Sözlərin Mənaca Xarakteristikası “sözcüklerin anlam özellikleri”

d. Sözlərin Qrammatik Xarakteristikası “sözcüklerin gramer özellikleri”

e. Sözlərin Üslubi Xarakteristikası “sözcüklerin üslup özellikleri”

f. Frazologiya “deyimler”

g. İmla Və Vurgu “imla ve vurgu”

II. Əsas Mənbələr “temel kaynaklar”

III. Lügətdə Gedən İxtisarlar “sözlükte kullanılan kısaltmalar”

IV. Əsərlərindən Sitatlar Gətirilmiş Əsas Müəlliflərin Siyahısı “eserlerinden tanık cümleler alınmış yazarlar listesi”

V. Şərti İşarələr “kullanılan işaretler”

VI. Azərbaycan Əlifbası “Azerbaycan alfabesi”

2. Madde Başı

Türkçe Sözlük'te herhangi bir nesnenin veya kavramın adı olarak tanımlanan ve sözlükbirim olarak kabul edilen sözcük ve sözcük öbekleri, bitişik veya ayrı yazılmasına bakılmaksızın madde başı yapılmıştır: almak, balık, atom ağırlığı, çeşitkenar, kapalı yüzme havuzu vs. (TS, 2011, s.XXIII).

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde ise madde başı olarak yalnız basit, türeymiş ve birləşik sözcüklər yer almaktadır. Madde başı yapılan birləşik sözcüklər ya bitişik yazılan birləşik sözcüktür (alaqarğa, boyunbağı, cəmiyyətdənqaçan) ya da tire ilə yazılan təkrar öbeği (çal-çap, deşik-deşik) və bağ-fiil yapısındaki (deyib-danışmaq) sözcüklərdir. Tire ilə yazılmış az sayıda birləşik sözcüğün Arapça və Farsça tamlama şəklindəki yapılar olduğu görülmüşdür: cəmiyyəti-xeyriyyə. Ayrı yazılan və birləşik kabul edilən sözcük öbekləri madde başı yapılmamıştır.

Özel isimler genel olarak sözlüklere alınmazken Türkçe Sözlük'te Adana (TS, s.26), Balıkesir (244), Siirt (2109) gibi il adları ve Aladağ (81), Bandırma (250) gibi ilçe adları da yer almaktadır. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'ne yer adları ya da bir bölgeden olmayı bildiren sözcüklər alınmamıştır. Sadece bir ülkeden olmayı bildiren sözcüklər madde başı olmuştur: Amerikalı/ amerikan (ADİL I, s.112), Avar (166), Avstraliyalı (168) gibi.

2.1. Türkçe Sözlük'te Madde Başı Düzenlemesi

Türkçe Sözlük'te madde başı küçük harflerle ve koyu renkle, ardından gelen kısaltmalar ise italik olarak yazılmaktadır. Sözcüğün söylenişi, sözcük türü kısaltmasından sonra ve italik olarak parantez içinde; alındığı dildeki orijinal hâlinin çeviri yazısı ise alındığı dil kısaltmasından sonra ve italik olarak yazılmaktadır. Tanımlar, maddeler hâlinde ve birbiri ardınca yazılmaktadır. Tanım cümleleri, büyük harfle başlamakta ve nokta ile sonlandırılmaktadır.

Madde başı küçük harflerle	(isim olan sözcükler için) çokluk/ özel	Sözcük türü	Söylenişi	Alındığı dil	Çeviri yazı (varsa)	Terim ve kullanım türü	Temel anlam	Diğer anlamlar (Varsa)	Mecaz anlamlar (Varsa)	Madde başı ile oluşturulmuş deyimler (Varsa)
evrak	ç. (çokluk)	a. (ad)	(evrâkı)	Ar. (Arapça)	evrâk		1. Resmî kurumlarda işlem gören belgeler	2. esk. Kağıt yaprakları, kita sayfaları. 3. Esk. Yazılmış kitaplar, mektuplar veya yazılar		

Tablo 1: TS'de Madde Başı Düzenlemesi

Türkçe Sözlük'te madde başı gönderme işareti (→) ile o sözcükle alakalı birləşik sözcüklərə gönderim yapılmaktadır: → evrak çantası, evrak dolabı, kıymetli evrak

Tanımlar, sözcüğün en yaygın kullanılan anlamı; yan anlam(ları); mecaz anlamı; argo, alay hakaret vb. anlamları ve -varsa- sözcüğün deyimleşmiş ya da kalıplaşmış biçimlerinin anlamı sıralamasıyla verilmektedir (TS, 2011, s.XXIV).

Tanık cümleler, eğer birinden alıntı ise tırnak içinde ve italik olarak verilmektedir. Tanık cümle, sözlüğü hazırlayanlar tarafından kurgulanmışsa tırnak olmaksızın italik yazılmaktadır. Tanık cümlenin sahibi bilgisi, tire işaretinden sonra adın baş harfi ve soyadı şeklinde verilmekte ve nokta en sona konmaktadır.

Eş sesli madde başları, eş sesli her sözcüğün ardından parantez içinde I, II, III vs. şeklinde Roma rakamları getirilmek suretiyle gösterilmektedir.

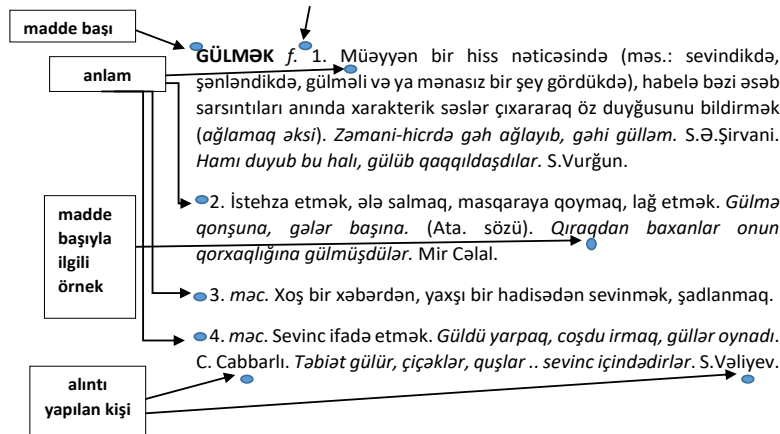
2.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Madde Başı Düzenlemesi

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde madde başı, büyük harflerle ve koyu renkle, ardından gelen kısaltmalar ise italik olarak yazılmaktadır. Sözcüğün söyleyiş bilgisi ayrıca yer almamakta, Batı dillerinden alıntı bir sözcükse vurgu işareti madde başı üzerinde gösterilmektedir. Tanımlar, maddeler hâlinde ve her bir tanım yeni satırda olacak şekilde yazılmaktadır. Tanım cümleleri, büyük harfle başlamakta ve nokta ile sonlandırılmaktadır. Sadece küçük bir anlam farkı söz konusu ise bu anlam, önceki anlamdan sonra // işareti konularak yazılmaktadır.

Madde başı büyükharflerle	Sözcük türü	Alındığı dil	Terim ve kullanım türü	Temel anlam	Diğer anlamlar (Varsa)	Mecaz anlamlar (Varsa)	Madde başı ile oluşturulmuş deyimler (Varsa)
ÇEŞMƏ	is.	[fars.]		1. Yerin altından sızıp çıkan su mənbəyi; bulaq, qaynaq. [Çinarların] arasından çıxan sərinc çəşmə cıncıl daşların üzərindən xoşahəngli bir şırıltı ilə böyük çaylara doğru axıb gedirdi. A.Şaiq.		2. Mec. mənada. Ey insan! Ürəyin qədrini bil ki; Həyat çəşməsidir o müqəddəs su. S.Vurğun.	◇ Göz çəşməsi - gözün yaş çıxan yeri, buruna tərəf olan yeri. [Cavad] çox kövrəlmişdi, lakin özünü toxtatdı, gözlərinin çəşməsinə yığılan yaşı ürəyinə səpib həyəcanını söndürdü..Ə.Vəliyev.

Tablo 2: ADİL'de Madde Başı Düzenlemesi

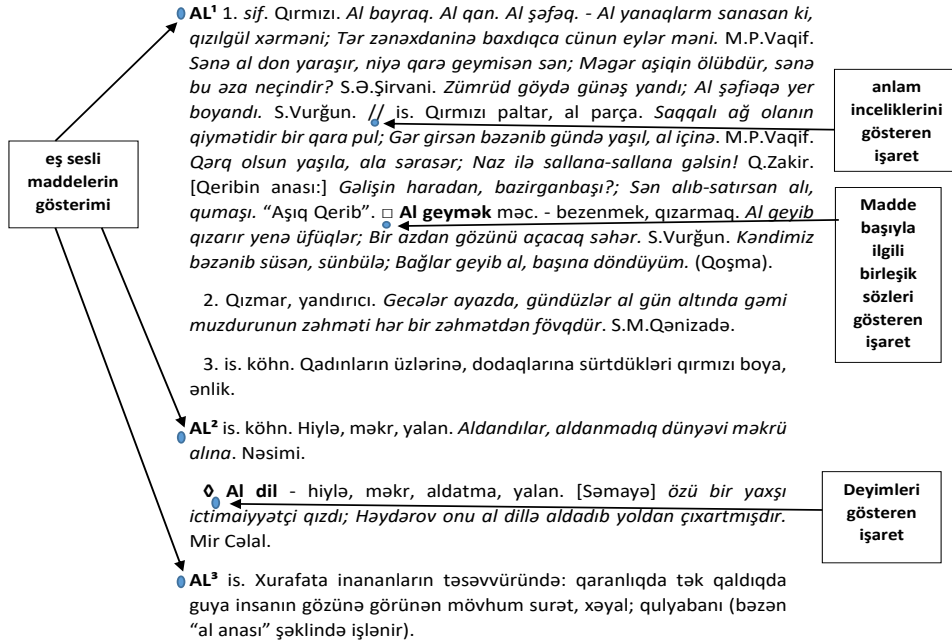
Tanımlarda, sözcüğün güncel en yaygın anlamından başlanarak anlamlar sıralanır. Sonrasında eskimiş anlamları verilir. Eğer birden fazla yaygın anlam varsa en işlek olanı önce verilmektedir (ADİL, 2011, s.15). Yaygın anlam ve yan anlam(lar)dan sonra mecaz anlam, deyim anlamı sıralamasıyla verilmektedir.

Şekil 2: ADİL'de Madde Başı Gösterimi

Tanık cümleler, birinden alıntı ise de sözlüğü hazırlayanlar tarafından kurgulanmışsa da tırnak kullanılmadan italik olarak verilmektedir. Tanık cümlenin sahibi bilgisi, adın baş harfi ve soyadı şeklinde hemen cümlenin ardından verilmekte ve nokta en sona konmaktadır. Tanık cümledeki metinde cümleyi söyleyen kişinin adı köşeli parantez içinde verilmektedir.

Eş sesli madde başları, sözcüğün sağ üst köşesine rakam konarak verilmektedir.

Şekil 3: ADİL'de Eş Seslilerin Madde Baş Gösterimi

2. 3. Sözlüklerde Madde Baş Birleşik Sözcükler

Türkçe Sözlük'te birleşik fiiller genel olarak madde başı yapılmıştır. Bu fiillerin çoğu yeterlik ve tezlik bildiren fiillerken yaklaşma ve süreklilik bildiren fiillerin tamamının sözlüğe alınmadığı tespit edilmiştir. Sözlükte madde başı olarak bakadurmak (TS, s.236), gidedurmak (944), yazadurmak (2558) fiilleri varken aladurmak, geledurmak gibi fiiller sözlükte yer almamaktadır.

Türkçe Sözlük'te isim tamlaması yapısındaki masa örtüsü (TS, s.1631), meyve reçeli (1673), oyun sahası (1832); sıfat tamlaması yapısındaki son adam (2137), o saatte (1819) gibi öbekler sözlükte madde başı olarak alınmıştır. Bu örnekler bakıldığında Türkçe Sözlük'teki madde başı yapılan birleşik sözcük yaklaşımının tartışmalı olduğu görülür.

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde ise durum daha farklıdır. Sözlükte birəlli (ADİL I, s.316), birhəftəlik (317), çalbiğli (439), dağüstü (516), əliqamçılı(II, s.103), əliuzun (104) gibi sözcüklerde görüldüğü gibi sıfat tamlaması, isim tamlaması, iyelik öbeği, yüklemli öbeği vs. yapısındaki sözcük öbekleri bitişik yazılmakta ve madde başı olarak yer almaktadır.

BADAMAĞIZ sif. Ağzı çox kiçik və gözəl (ADİL I, s.197).

ƏLİQAMÇILI sif. 1. Əlində qamçı olan, əlində qamçı tutmuş. Əliqamçılı süvari. Əli- qamçılı polislər.

2. məc. Zalım, qəddar, zülmkar mənasında (ADİL II, s.103).

ÜZÜGÜLMƏZ sif. Heç vaxt üzü gülməyən, qaşqabaqlı, hirsli, acıqlı, mızı (ADİL IV, s.453).

Sözlükte madde başında yer alan digər birleşik sözcükler ise tekrar öbeği kalıbındaki isim, sıfat ve zarflar ile bağ-fiil yapısındaki fiillerdir. Bu yapılar da aralarında tire ile yazılmaktadır.

TEZ-TEZ zərf 1. Hər anda, ara vermədən, aralarından çox keçmədən (ADİL IV, s.280).

ALIB-SATMAQ f. Alış-verişlə məşğul olmaq (ADİL I, s.98).

3. Sözlüklerde Dilbilgisel Özellikler

Sözlükler, dildeki sözcüklerin anlamlarının yanı sıra bazı gramer özelliklerini de göstermektedir. Temelde madde başı seçimi de sözlük kullanıcısına şekil bilgisi özellikleri bakımından bilgi vermektedir. Madde başları kök, gövde, türemiş taban ve birleşik sözcükler oldukları için sözlüğe dâhil edilmişlerdir. Sadece madde başı sözcüklerin incelenmesi sonucunda bile dilin kök ve ek yapıları veya birleştirme yoluyla sözcük yapma kurallarına dair fikir sahibi olunabilir. Bu zaten sözlüğün doğasında olan gramer özelliğidir. Bunun dışında sözlükler, belli kısaltmalar ve ek bilgilerle sözcüğün türü, söz dizimi içinde hangi eklerle işletildikleri, ek alma sonucu ortaya çıkan ses olayları veya sözcüğün vurgusu gibi dilbilgisel özellikleri kullanıcıya sunmaktadır.

Burada Türkçe Sözlük ve Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügəti adlı çalışmalar madde başlarında verdikleri gramer özellikleri bakımından değerlendirilmiş ve her iki sözlüğün benzer ve farklı yönleri tespit edilmiştir.

3. 1. Türkçe Sözlük'te Dilbilgisel Özellikler

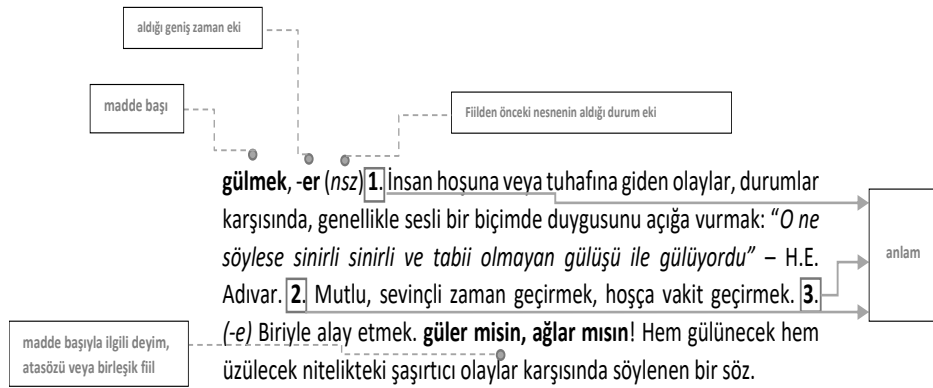
Türkçe Sözlük'te madde başları kök (ak TS, s.58), gövde (yakın TS, s.2506), türemiş (kirli TS, s.1447) ve birleşik sözcük (kırkbeşlik TS, s.1417) olarak nitelendirilen sözcüklerden oluşmaktadır. Bunun dışında ayrı ya da birleşik yazımına bakmaksızın bir nesneyi veya kavramı karşılayan ve sözcük öbeği yapısında olan ayrı yazılan birleşikler de (akciğer kesecikleri TS, s.60) madde başı yapılmıştır.

Türkçe Sözlük'te yapım ekleri olarak kabul edilen eklerle türetilen sözcüklerin neredeyse tamamının sözlükte madde başı yapıldığı görülmektedir. Yalnız, gramer çalışmalarında yapım eki olarak gösterilen sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerini, -mA olumsuzluk ekini, aitlik bildiren ve sıfat yapan +ki ekini alan sözcükler madde başı yapılmamıştır.

Sözlükte gramerle ilgili bilgiler en çok fiiller için verilmiştir. Fiiller, master eki ile verildiğinden fiili gösteren herhangi bir işaret kullanılmamaktadır. Fiil olan madde başlarının yanında sadece geniş zaman çekiminde gelen ek koyu renkle, nesne alıp almadığını ve istemini gösteren açıklamalar kısaltmalarla, parantez içinde ve italik olarak gösterilmektedir.

çekmek, -er (-i, -e) 1. Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek (TS, s.514).

çektirmek (nsz) 1. Çekme işini yaptırmak (TS, s.515).

Şekil 4 :TS'de Fiillerin Dilbilgisel Gösterimi

3.1.1. Türkçe Sözlük'te Sözcük Türü İşaretçileri

Türkçe Sözlük'te madde başları ad, sıfat, zamir, zarf, bağlaç, edat ve ünlem olmak üzere yedi sözcük türü, kısaltmaları ile gösterilmektedir. Bu yedi işaretleyici kısaltma, madde başlarının yanında yer almaktadır. Sözcük türü ile ilgili kısaltmalar, sözcük özel isim değilse ve çokluk bildirmiyorsa daima ilk sırada ve italik olarak verilmektedir. Fiiller, master eki ile verildiğinden fiili gösteren herhangi bir kısaltma kullanılmamaktadır.

gece a. 1. Genellikle saat 22.00'den itibaren gün ağarınca kadar geçen süre, tün, şeb (TS, s.911).

sekizinci sf. Sekiz sayısının sıra sıfatı, sırada yedinciden sonra gelen (TS, s.2058).

ben (III) zm. 1. Teklik birinci kişiyi gösteren söz (TD, s.306).

geceleynin zf. (gece'leynin) Gece (TS, s.912).

için e. 1. Amacıyla, maksadıyla (TS, s.1146).

ile bağ. 1. Kelimenin sonuna geldiğinde birliktelik, beraberlik, araç, neden veya durum anlatan cümleler yapmaya yarayan bir söz (TS, s.1171).

ay (I) ünl. Birdenbire duyulan acı, ağrı, bağırma, ürkme veya sevinç anlatan bir söz (TS, s.194).

kaçmak, -ar (-e)1. Hızla koşup bir yere saklanmak (TS, s.1256).

Bununla birlikte aynı sözcük türünde olan bazı sözcüklerin farklı sözcük türü kısaltmaları ile gösterildiği tespit edilmiştir. Eş sesli sözcükler yanlarında Roma rakamlarıyla sıralandırılıp madde başı olarak kullanılmıştır:

ben (III) zm. 1. Teklik birinci kişiyi gösteren söz (TD, s.306).

sen a. Teklik ikinci kişiyi gösteren söz (TS, s.2065).

3.1.2. Türkçe Sözlük'te Sesbilgisel Özellikler

Türkçe Sözlük'te ses bilgisi ile ilgili açıklamalar oldukça fazla ve aydınlatıcıdır. Ses bilgisi özelliklerinin -yazımı ve söyleyişi aynı olmadığı için- daha ziyade alıntı sözcüklerde verildiği görülmektedir. İlgili maddenin hemen sonrasında alıntı sözcüğün söylenişi, çeviri yazımı, vurgusu bilgilerinin yanı sıra, kalın ünlülü sözcüklere ince sıradan ünlülerin getirilmesi, uzun ünlüler, ünsüz türemesi diye bilinen sözcüğün aslındaki ünsüzün ortaya çıkması, ünsüz yumuşaması ve orta hece ünlüsünün düşmesi ile ilgili bilgiler de yer almaktadır.

hak, -kkı (I) a. Ar. haqq 1. Adalet: Haktan ayrılmamalı (TS, s.1026).

talim a. (ta:lim) Ar. ta'lim 1. Öğretim (TS, s.2255).

serhat, -ddi a. Far. ser + Ar. hadd esk. Sınırböyü (TS, s.2071).

Türkçe isim ve isim soylu sözcüklerde şekil özelliklerinden çok ses özellikleri ile ilgili ek bilgi verilmiştir. İsimlerin ses özellikleri ile ilgili açıklamalar, ünsüz yumuşaması ve orta hece düşmesi ile ilgilidir.

Ötümsüz ünsüz ile biten sözcük, ünlüyle başlayan bir ek aldığı anda son seste ortaya çıkan ünsüz yumuşaması, madde başından virgülle ayrılarak sözcük türü kısaltmasından önce tire işaretiyle gösterilir.

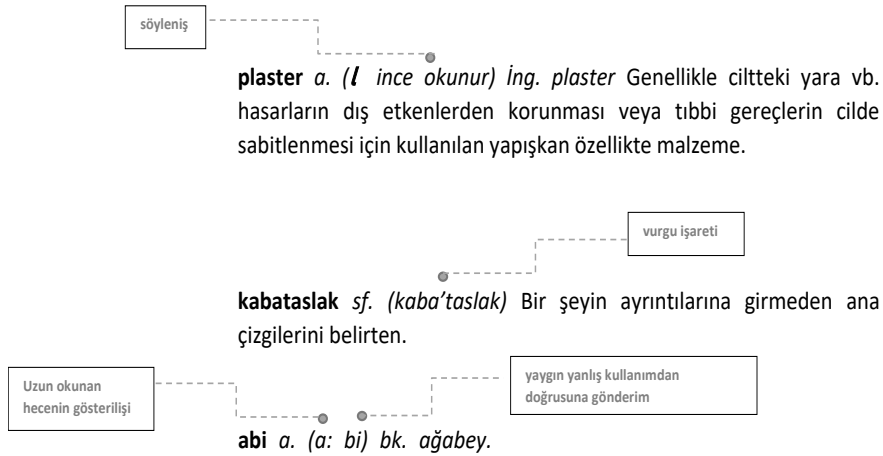
çocuk, -ğu a. 1. Küçük yaşta erkek veya kız: "Çocuğun bir sütünesi vardı." -R. H. Karay (TS, s.556).

Orta hece ünlüsünün düşmesi olayı da madde başından sonra konulan virgülden sonra düşen ünlünün önündeki ve sonundaki sese belirtme hâli ekiyle birlikte ve önüne tire konmuş şekilde gösterilir.

ağız, -ğzı (I) a. 1. anat. Yüzde, avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ (TS, s.44).

Türkçe Sözlük, madde başı olarak şehir ve ilçe adları gibi özel isimleri de aldığından bu sözcüklerin vurgu yeri de parantez içinde ve italik olarak gösterilmektedir.

Aladağ öz. a. (ala'dağ) Adana iline bağlı ilçelerden biri (TS, s.81).

Şekil 5: TS'de Sesbilgisel Özelliklerin Gösterimi

3.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Dilbilgisel Özellikler

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde gramerle ilgili verilen bilgiler daha çok şekil bilgisel özelliklerle ilgilidir. Temelde isimlerde küçültme, sıfat dereceleri, fiilin geçişlilik geçişsizlik özelliği ve hangi çatı kategorisinde olduğu ve fiilimsi olan madde başının türü hakkında bilgi verilmektedir. Bununla birlikte somut isimden soyut isim yapıldığı durumlarda mücər.-mücərrəd forma “soyut şekil” kısaltması kullanılmaktadır.

YÜNGÜLLÜK is.1.“Yüngül”dən mücər. (ağrlıq ziddi). Havanın yüngüllüyü. Paltarın yüngüllüyü (ADİL IV, s.174).

Küçültme eki +ciq/ +cik ile genişletilmiş sözcüklerden sonra da kiç. - kiçiltmə isim “isimlerde küçültme” kısaltması getirilmektedir:

BURUNCUQ kiç. Kiçik burun, yaxud bir şeyin buruna oxşayan hissəsi, çıxıntısı (ADİL I, s.365).

Bir araya gelerek veya çokluk eki dışında bir ekle çokluk bildiren sözcüklerden sonra top. - toplu isim “topluluk ismi” kısaltması kullanılır:

DAŞ-QAŞ top. Qiymətli daşlar, cavahirat (brilyant və s.) (ADİL I, s.547).

DAVACAT top. [ər.] 1. Dava-dərman, dərmanlar (ADİL I, s.549).

DOĞRANTI top. Doğranmış, kəsilmiş şeylər; qırıntı (ADİL I, s.657).

Asıl sayı adlarından sonra say ifadesinin yanı sıra miqd. s.-miqdar sayı “asıl sayı” kısaltması getirilirken +ncl ekiyle genişletilmiş sayı adlarından sonra sıra s. - sıra sayı “sıra sayısı” kısaltması verilmiştir. Say işaretçisi yabancı dillerden alıntı sayı adlarından, sayı adlarıyla oluşturulmuş ikilemelerden ve üleştirme eki almış sayılardan sonra da kullanılmakta, ardından da nokta konmaktadır.

Sayı adlarını ve bu adlardan genişletilmiş tabanları, say sözcüğüyle belirtmek dışında asıl sayıları ve sıra sayılarını miqd. s.-miqdar sayı “asıl sayı” ve sıra s.- sırasayı “sıra sayısı” kısaltmalarıyla da belirtmektedir.

YEDDİ 1. say. Altdan sonra gələn ədədin adı - 7. Yeddidən üç çıxmaq. // Miqdarı yeddi. Yeddi manat. Yeddi nəfər. Yeddi gün (TS, s.422).

DÖRD miqd. s. 1. Üçdən sonra gələn və 4 rəqəmi ilə işarə olunan say və miqdar. İki dəfə iki - dörd. Dörd yaş (ADİL I, s.682).

BİRƏR say Heresine, her birine bir dene, yaxud her defesinde bir dene (ADİL I, s.316).

DÜ say [fars.] İki (ancaq nərd oyununda işlənir) (ADİL I:713).

YETMİŞİNCİ “Yetmiş”dən sıra s. (ADİL IV, s.439).

Sıfat derecesi bildiren sözcüklərdən sonra müq. dər.-müqayisə dərəcəsi “karşılaştırma derecesi” kısaltması kullanılır:

BÖYÜKRAQ müq.dər. köhn. Bir qədər böyük (ADİL I, s.350).

İlk hece tekrarı üzerine m, p,r, s sesləri getirilərkə yapılan bazı pekiştirilmiş sıfatlar için üst. - üstünlük dərəcəsi kısaltması kullanılmıştır. Bazı pekiştirilmiş yapılarda bu kısaltma varkən bazılarında isə sadəcə sıf.-sifat “sifat” kısaltması kullanılmaktadır:

GİPGİRDƏ üst. Lap girde, tamamilə girdə; yuvarlaq. Gipgirdə şar (ADİL II, s.248).

BƏMBƏYAZ sıf Ağappaq. Qarlı, qartallı bir yığın dağlar (ADİL I, s.275).

Sözcük türlerini belirten kısaltma ya da terimler, italik olaraq madde başının ardından yazılmıştır. Eğer sözcük fiilse və çatı eki almamışsa f. kısaltmasıyla gösterilmiş, çatı eki almışsa f. yazılmadan aldığı çatı ekine göre bir kısaltmayla belirtilmiştir: icb. - icbar növ “ettirgen çatı”, t-li. - təsirli feil “geçişli fiil” gibi.

YAZMAQ f.1. Kağız və ya başqa material üzərində qrafik işarələr (hərflər, rəqəmlər və s.) cızmaq. Hərflər yazmaq (ADİL IV, s.422).

SAĞDIRMAQ icb. Sağmağa məcbur etmək, başqasına sağma işi gördürmək. İnəyi sağdırmaq. Keçini sağdırmaq (ADİL IV, s.12).

TAXTALANMAQ məch. Taxta vurulmaq, taxta düzülmək (ADİL IV, s.197).

TİTRƏTMƏK t-li. 1. Azacıq o yan-bu yana hərəkət etdirmək, əsdirmək, tərpətmək (ADİL IV, s.266).

VURMAQ f. 1. 25. t-siz. Atmaq, fısqırmaq. Fontan vurmaq. Fəvvarə vurmaq (ADİL IV, s.491).

-ma/ -mə eki almış bütün fiillerin tanımında ekin öncesindeki sözcüğün mastar ekli şeklindən isim yapıldığını gösteren f.is. - fəli isim “isim-fiil” kısaltması kullanılmaktadır:

BİRİKDİRİLMƏ “Birikdirilmek”den f. is. (ADİL I, s.318).

GİRƏLƏMƏ “Girelemek”den f. is.(ADİL I, s.250).

Sıfat-fiil eki almış bazı sözcüklərdən sonra f.sif. - fəli sıfat “sıfat-fiil” kısaltması kullanılmaktadır:

DARANMIŞ f.sif. 1. Daraqla bir-birindən ayrılıb nizama salınmış, düzəldilmiş (ADİL I, s.537).

-araq/-ərək zarf-fiil ekiyle yapılmış və rağmen edatı yerine kullanılan baxmayaraq edatından sonra f.bağ. - fəli bağlama kısaltması kullanıldığı tespit edilmiştir:

BAXMAYARAQ fi. bağ. Əksinə olaraq, ziddinə olaraq; nəzərə almayaraq. Bərk yağış yağdığına baxmayaraq, hava isti idi (ADİL I, s.209).

ADİL'de Diğer Gramer Bilgileri İçin Açıklamalar	TS'de Diğer Gramer Bilgileri İçin Açıklamalar
f.bağ. - fəli bağlama	ç.- çokluk
f.is. - fəli isim	-de - -de durum ekiyle kullanılan fiil
f.sif. - fəli sıfat	-e - -e durum ekiyle kullanılan fiil
xəb. - xəbər	-i - -i durum ekiyle kullanılan fiil
icb. - icbar növ	-le - ile edatıyla kullanılan fiil
kiç. - kiçiltmə isim	nsz. - nesne almayan fiil
qarş. - qarşılıqlı feil	öz.- özel
məch. - məchul feil	
miqd. s. - miqdar sayı	
müq. dər. - müqayisə dərəcəsi	
sıra s. - sıra sayı	
t-li. - təsirli feil	
t-siz. - təsirsiz feil	
üst. - üstünlük dərəcəsi	

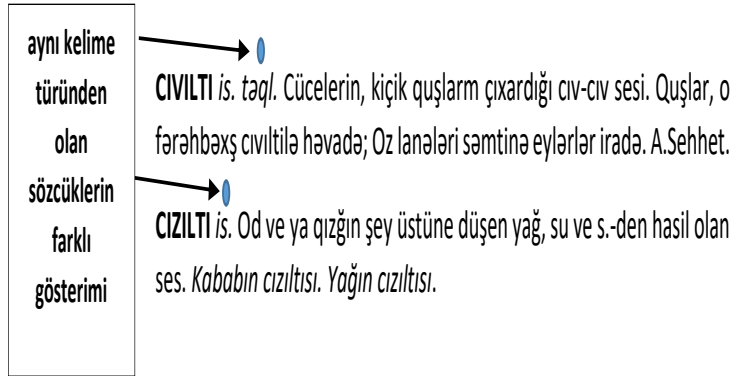
Tablo 3: Sözlüklerde diğer gramer bilgileri için açıklamalar

3.2.1. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Sözcük Türü İşaretleyicileri

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde sözcük türlerini işaretlemek için 10 kısaltma kullanılmıştır. Yalnız nida, ara sözləri ve say terimleri kısaltılmadan yazıldığı için kısaltmalarda yer almamış; ünlem, cümle başı edatı ve sayı türündeki sözcüklerden sonra asıl şekliyle yazılmıştır. Sözlükte isim, sayı, sıfat, zamir, zarf, fiil, edat, bağlaç, ünlem, pekiştirgeç, cümle başı edatları, yansıma sözler ve çocuk diline mahsus sözler olmak üzere toplamda 13 sözcük türü işaretlenmiştir.

Sözcük türlerini belirten kısaltma ya da terimler italik olarak madde başının ardından yazılmıştır.

Bazı madde başlarının aynı sözcük türünde olmasına rağmen aynı kısaltmayla verilmediği de görülmüştür.

Şekil 6: ADİL'de Sözcük Türlerinin Farklı Gösterimi

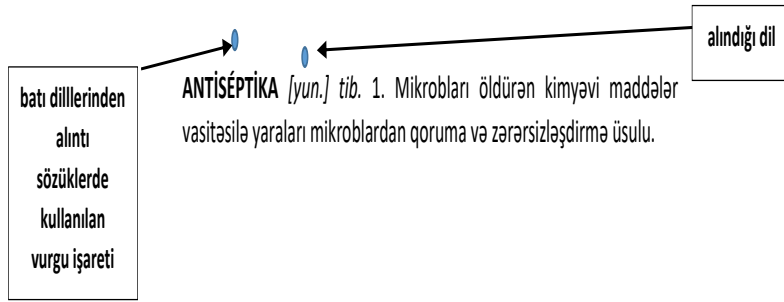
Türkçe Sözlük'te ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde sözcük türleri için aşağıdaki tabloda yer alan kısaltmalar kullanılmıştır.

ADİL'de Sözcük Türleri İle İlgili Kısaltmalar	TS'de Sözcük Türleri İle İlgili Kısaltmalar
is. – isim	a. - ad
əvəz. - əvəzlik	sf. - sıfat
sif. - sifət	zm. - zamir
(z.) - zərf	zf. - zarf
f. – feil	bağ. - bağlaç
bağl. – bağlayıcı	e. - edat
əd. - ədat	ünl.- ünlem
qoş. – qoşma	
təql. - təqlidi sözlər	
uş. - uşaq dilinə məxsus söz.	
Nida	
Ara sözlər	
Say	

Tablo 4: Sözcük Türleri İle İlgili Kısaltmalar

3.2.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Sesbilgisel Özellikler

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde madde başlarının söyleyiş özellikleri ya da ek aldığı durumlarda ortaya çıkan ses değişimleri ile ilgili bilgi yer almamaktadır. Bu sözlükte belirtilen tek ses bilgisi özelliği, alıntı sözcüklerdeki vurgunun yeridir. Bu özellik de madde başından sonra değil, madde başı üzerinde gösterilmektedir.

Şekil 7: ADİL'de Alıntı Sözcüklerdeki Sesbilgisel Özelliklerin Gösterimi

4. Terimler

Sözlüklerde yaygın kullanım alanına sahip olan sözcüklerin yanı sıra belli alanlarda kullanılan terimlere de yer verilmektedir. Terimler sözlüğünde yer alabilecek bütün sözcüklerin genel sözlüğe alınması mümkün olmadığından en yaygın kullanılan terimler, ait oldukları alan bilgisi kısaltmalarla gösterilmek suretiyle madde başı yapılmaktadır.

Türkçe Sözlük ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde kullanılan terimlerin madde başlarındaki kısaltmaları şu şekildedir:

ADİL'de Madde Başlarının Ait Olduğu Terim Alanları	TS'de Madde Başlarının Ait Olduğu Terim Alanları
<i>aqr.</i> - aqronomiya	<i>anat.</i> - anatomi
<i>anat.</i> - anatomiya	<i>bit. b.</i> - bitki bilimi
<i>antr.</i> - antropologiya	<i>bîy.</i> - biyoloji
<i>arxeol.</i> - arxeologiya	<i>bl.</i> - bilişim
<i>arxıt.</i> - arxitektura	<i>coğ.</i> - coğrafiya
<i>astr.</i> - astronomiya	<i>db.</i> - dil bilgisi
<i>av.</i> - aviasiya	<i>den.</i> - denizcilik
<i>bakt.</i> - bakteriologiya	<i>dil b.</i> - dil bilimi
<i>bayt.</i> - baytarlıq	<i>din b.</i> - din bilgisi
<i>biol.</i> - biologiya	<i>ed.</i> - edebiyat
<i>bot.</i> - botanika	<i>eğt.</i> - eğitim bilimi
<i>coğr.</i> - coğrafiya	<i>ekon.</i> - ekonomi
<i>d.y.</i> - dəmiryol termini	<i>fel.</i> - felsefe
<i>dəft.</i> - dəftərxana termini	<i>fiz.</i> - fizik
<i>dəniz.</i> - dənizçilik	<i>fizy.</i> - fizyoloji
<i>dilç.</i> - dilçilik	<i>geom.</i> - geometri
<i>din.</i> - dini	<i>gök b.</i> - gök bilimi
<i>dipl.</i> - diplomatiya	<i>hay. b.</i> - hayvan bilimi
<i>elektr.</i> - elektrotexnika	<i>huk.</i> - hukuk
<i>etnoqr.</i> - etnoqrafiya	<i>jeol.</i> - jeoloji
<i>əcz.</i> - əczaçılıq	<i>kim.</i> - kimya
<i>ədəb.</i> - ədəbiyyatşünaslıq	<i>man.</i> - mantik
<i>fəls.</i> - fəlsəfə	<i>mat.</i> - matematik
<i>fiz.</i> - fizika	<i>mdn</i> - madencilik
<i>fiziol.</i> - fiziologiya	<i>meteor.</i> - meteoroloji
<i>folk.</i> - folklor	<i>mim.</i> - mimarlık
<i>fot.</i> - fotoqrafiya	<i>min.</i> - mineroloji
<i>gefotod.</i> - geodeziya	<i>müz.</i> - müzik
<i>geol.</i> - geologiya	<i>ruh b.</i> - ruh bilimi
<i>hərb.</i> - hərbi termin	<i>sin.</i> - sinema
<i>hüq.</i> - hüquqşünaslıq	<i>sp.</i> - spor
<i>idm.</i> - idman	<i>tar.</i> - tarix
<i>iqtis.</i> - iqtisadi	<i>tek.</i> - teknik
<i>incəs.</i> - incəsənət	<i>tekno.</i> - teknoloji
<i>mex.</i> - mexanika	<i>tp</i> - tıp
<i>meteor.</i> - meteorologiya	<i>tic.</i> - ticaret
<i>məd.</i> - mədən işləri	<i>tiy.</i> - tiyatro
<i>mətb.</i> - mətbəəçilik	<i>top. b.</i> - toplum bilimi
<i>mif.</i> - mifologiya	
<i>mikrob.</i> - mikrobiologiya	
<i>miner.</i> - mineralogiya	
<i>mus.</i> - musiqi	
<i>opt.</i> - optika	

<p><i>paleon.</i> - paleontologiya <i>poliq.</i> - poliqrifiya <i>psix.</i> - psixologiya <i>rəss.</i> - rəssamlıq <i>riyaz.</i> - riyaziyyat <i>sən.</i> - sənətşünaslıq <i>stat.</i> - statistika <i>şahm.</i> - şahmat <i>mal.</i> - maliyyə işi <i>tar.</i> - tarix termini <i>tex.</i> - texnika <i>tib.</i> - tibbi termin <i>tic.</i> - ticarət termini <i>toxuc.</i> - toxuculuq <i>zool.</i> - zoologiya</p>	
---	--

Tablo 5: Madde Başlarının Ait Olduğu Terim Alanları

4.1. Türkçe Sözlük'te Terimler

Türkçe Sözlük'te 40 ayrı alandan terim anlamlı sözcük yer almaktadır: dil b. –dil bilgisi, ekon. – ekonomi, huk. – hukuk, tıp – tıp, tiy. – tiyatro vs.

4.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Terimler

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde ise 45 ayrı alandan terim anlamlı sözcüğe yer verilmiştir: meteor. – meteorologiya, məd. - mədən işləri, psix. - psixologiya, rəss. - rəssamlıq, riyaz. – riyaziyyat vs.

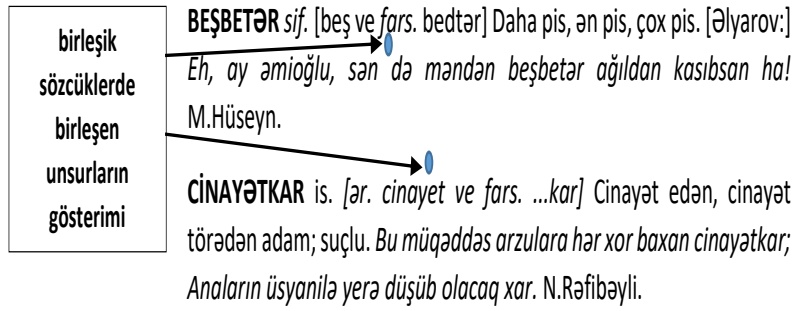
5. Alıntı Sözcükler

Alıntı ögeler her dilde bulunmakta ve bu ögeler dilin genel sözlüklerinde madde başı olarak yer almaktadır. Türkçe Sözlük'te de Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde de sözcüklerin alıntılı olduğu dil kısaltmalarla gösterilmektedir.

ADİL' de Alıntı Yapılan Diller	TS'de Alıntı Yapılan Diller
alm. – almanca	Alm. - Almanca
cığat. - cığatayca	Ar.- Arapça
çin. - çince	Bulg. - Bulgarca
ər. - ərəbcə	Erm. - Ermenice
fars. - farsca	Far. - Farsça
fr. - fransızca	Fr. - Fransızca
qazax. - qazaxca	İbr. - İbranice
holl. - hollandca	İng. - İngilizce
ing. - ingiliscə	İsp. - İspanyolca
isp. - ispanca	İt. - İtalyanca
ital. - italyanca	Kor. - Korece
lat. – latınca	Lat. - Latince
mac. - macarca	Mac. - Macarca
malay. - malayca	Port. - Portekizce
monq. - monqolca	Rus. - Rusça
özb. - özbəkçə	Yun. - Yunanca
pol. - polyakca	
rus. - rusca	
sansk. - sanskritçə	
skand. - Skandinaviya dilləri	
tat. - tatarca	
türk. - Türkiyə türkcəsi	
ukr. - ukraynaca	
yəh. - yəhudicə	
yun. – yunanca	

Tablo 6: Sözlüklerde Alıntı Yapılan Diller

Farklı dillere ait sözcüklerle veya dil unsurlarıyla kurulan birleşik yapılı madde başlarında da her iki sözcüğün kaynak dili verilmektedir.

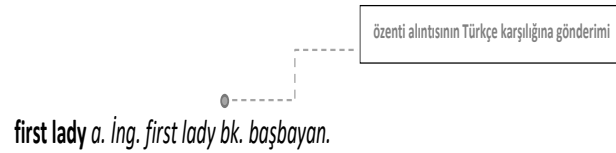

Şekil 8: ADİL'de Birleşik Alımların Gösterimi

5.1. Türkçe Sözlük'te Alıntı Sözcükler

Türkçe Sözlük'te 19 dilden alıntı sözcük olduğu görülmektedir. Sözcüğün alındığı dil bilgisi italik olarak ve sözcük türü bilgisinden sonra verilmektedir: Far. – Farsça, İng. – İngilizce, İt. – İtalyanca vs.

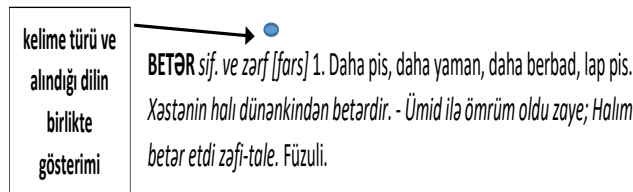
Türkçe Sözlük'te daha erken dönemde dile alınmış sözcüklerin -genel olarak- dilin sesletimine göre yazıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte –özellikle Batı dillerinden alıntı sözcüklerde- sözcüğün bir kısmının dile uygun hale getirilip bir kısmının orijinalindeki gibi verildiği örnekler de sözlükte yer almaktadır. Katalitik (TS, s.1348), kamping (1290), katalog (1348), ragbi (1960)'ye karşılık first-class, first lady (879) gibi İngilizce sözcük gruplarının da madde başı olarak Türkçe Sözlük'te verildiği görülmektedir. Sözlük açıklamalarında bu durum “özenti alıntısı” şeklinde ifade edilmiştir.

Şekil 9: TS'de Özenti Alıntısı Gösterimi

5.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Alıntı Sözcükler

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde 20 yabancı dilden, 4 Türk lehçesinden ve 1 tarihî Türk lehçesinden madde başları yer almaktadır: alm. - almanca, cıgat. - cıgatayca, malay. - malayca, monq. - monqolca, özb. - özbəkçə, türk. - Türkiyə türkçəsi, yəh. - yəhudicə vs.

Şekil 10: ADİL'de Alımların Gösterimi

6. Sözlüklerde Kullanılan İşaretler

Sözlüklerde, ses ya da şekil bilgisi özelliklerini göstermek, madde başı sözcüklerle ilgili göndermede bulunmak, deyimleri göstermek gibi amaçlarla bazı işaretler kullanılmaktadır. Bu işaretler her sözlükte değişiklik gösterebilir.

6.1. Türkçe Sözlük'te Kullanılan İşaretler

Türkçe Sözlük'te uzun okunan heceyi, vurgulu heceyi ve madde başıyla yapılmış, bir nesne ya da kavrama ad olan sözcük öbeğine göndermede bulunma işareti olmak üzere yalnız üç işaret kullanılmaktadır.

İşaret	Anlamı	Örnek
:	Uzun okunan heceyi gösterir:	<i>ela.;</i> <i>ka:til</i>
'	Vurgulu heceyi gösterir:	<i>gü'zün</i> , <i>ça'bucak</i>
→	Madde başı gönderme işareti:	→ <i>Baltık dilleri</i> , → <i>balya makinesi</i>

Tablo 7: TS'de Kullanılan İşaretler

6.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Kullanılan İşaretler

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'ndeki işaretler, tanımın düzenlenmesi ve anlamla ilgili ayrıntıları vermek için kullanılmaktadır. Sözlükte ses ya da şekil bilgisi özelliklerini göstermek için bir işaret bulunmamaktadır.

İşaret	Anlamı
..	Alıntılarda kısaltma yapıldığını bildiren işaret
□	Anlam ile alakalı birleşik sözleri tanımdan ayıran işaret
//	Anlam inceliklerini ayıran işaret
◇	Deyimleri ayıran işaret
-	Alıntıları diğer örneklerden ayıran işaret
[]	Alıntı sözcüklerin kaynağını gösterme işareti

Tablo 8: ADİL'de Kullanılan İşaretler

SEVİMLİ sıf.1. Mehriban, əziz, sevgili, istəklİ. [incə:] ..Uşaqkönlüm heç fərqiñə varmadı (ADİL IV, s.48).

SƏRF1 is. [ər.] Xərc; sərf etmə, xərcləmə, işlətmə. □ (ADİL IV, s.69).

VƏHM is. [ər.] Əsli-əsaslı olmayan fikir; xəyal. //Yersiz qorxu, vahimə, şübhə (ADİL IV, s.353).

SİNƏK is. Milçək, çibin.

◇ Sinək vızıltısı qədər - əsla, qətiyyə, zərrə qədər (ADİL IV, s.94).

TİSBAĞA is. zool. Bədəni sümük qınlı örtülü, qısa ayaqları ilə çox yavaş hərəkət edən, ayaqlarını və başını qınlı içində gizlədən sürünən heyvan. Quru tısbağası. Dəniz tısbağası. Bataqlıq tısbağası. - Bir ilan, bir dəvə, bir də tısbağa; Yoldaş olmuşdular bunlar sabıqa. Q.Zakir (ADİL IV, s.259).

7. Sözlüklerde Madde Başlarının Kullanımıyla İlgili Bilgiler

Türkçe Sözlük'te ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde madde başlarının hangi durumlarda kullanıldığını gösteren kısaltmalar kullanılmaktadır. Bu kısaltmalar, ilgili madde başının belli bir bölgede ve alay edilirken ya da argo olarak kullanıldığını göstermek; şakalaşmak için, abartıyla, nefretle söylendiğini belirtmek için sözcük türü bilgisinden sonra ve italik olarak yazılmaktadır.

ADİL'de Kullanımla İlgili Kısaltmalar	TS'de Kullanımla İlgili Kısaltmalar
<i>dan.</i> - danışq dilində	<i>alay</i> - alay yolu
<i>isteh.</i> - istehza ilə işlənən söz, ifadə	<i>argo</i> - argo söz
<i>k.t.</i> - kənd təsərrüfatı	<i>esk.</i> - eskimiş
<i>kin.</i> - kinayə ilə	<i>hkr.</i> - hakaret yollu
<i>kit.</i> - kitab dilində işlənən söz	<i>hlk.</i> - halk ağzında
<i>klas.</i> - klassik ədəbiyyatda	<i>şaka</i> - şaka yollu
<i>köhn.</i> - köhnəlmiş söz	<i>tkz.</i> - teklifsiz konuşmada
<i>qəd.</i> - qədim söz	
<i>məc.</i> - məcazi mənada	
<i>məh.</i> - məhəlli söz	

<i>nifr.</i> - nifrət forması
<i>oxş.</i> - oxşama
<i>rəs.</i> - rəsmi dildə işlənən söz
<i>şair.</i> - şairanə söz
<i>tənt.</i> - təntənəli söz
<i>vulq.</i> - vulqar (qaba söz)
<i>zar.</i> - zarafatla

Tablo 9: Madde Başlarının Kullanımına Dair Bilgiler

7.1. Türkçe Sözlük'te Madde Başlarının Kullanımıyla İlgili Bilgiler

Sözlükte madde başlarının halk ağzında, teklifsiz konuşmada, argoda, şaka, alay veya hakaret yollu kullanıldığını gösteren 7 kısaltma kullanılmıştır. Eskimiş sözcükler de bu yolla işaretlenmiştir.

banak, -ği a. hlk. Ekmek parçası, lokma (TS, s.249).

gerzek sf. argo Geri zekâlı (TS, s.936).

malın gözü a. tkz. 1. Açık göz, kurnaz, çok bilmiş kimse (TS, s.1615).

7.2. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde Madde Başlarının Kullanımıyla İlgili Bilgiler

Bu sözlükte kullanım bilgisi veren kısaltmalar, yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Türkçe Sözlük'te kullanılanlardan daha fazladır.

ŞƏŞƏƏ is. [ər.] klas. tənt. 1. Parlaqlıq, parlama, parıltı. Şəmi-rüxün surəti qarşıma gəlmişdir; Şəşəəsindən bənə şölə düşər, yanaram. Nəsimi (ADİL IV, s.167).

TİMİK is. məh. Bir şeyin iti çıxıntısı, tını (ADİL IV, s.263).

ZƏHRİMARLANMAQ f. vulq. dan. Yemək, yeyib-içmək, qarnını doyurmaq (acıqla, narazılıqla deyilir) (ADİL IV, s.485).

Kısaltmalar

TDK: Türk Dil Kurumu

TS: Türkçe Sözlük

ADİL: Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türkçe Sözlük ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti, Crystal'ın ve İlhan'ın sözlük hazırlama yöntemine göre şöyle değerlendirilebilir:

Cilt dayanıklılığı bakımından her iki sözlük de sağlam cilde sahip olup iplik dikiş yöntemiyle ciltlenmiştir. Bu dış özellikleri sayesinde sözlüklerin kullanımı kolay ve ciltler dayanıklıdır.

Kâğıdın niteliği bakımından Türkçe Sözlük, 2763 sayfadan oluşan tek ciltlik bir sözlük olması dolayısıyla oldukça ince bir kâğıt kullanılarak hazırlanmıştır. Sayfaların inceliği, çalışmanın tek cilt olmasını sağlamışsa da kullanım esnasında sayfaların birbirinden ayrılmasını zorlaştırmıştır.

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti ise 4 ciltten oluşan bir sözlüktür. Bu nedenle daha kalın bir kâğıt kullanılmıştır. Kâğıdın normal kalınlıkta olması kullanımı kolaylaştırmışsa da dört cilt hâlinde hazırlanmış olması kullanıcının işini zorlaştırmaktadır.

Türkçe Sözlük ve Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde madde başları açıklama bakımından karşılaştırıldığında TS'de madde başlarının koyu ve küçük harflerle yazıldığı görülürken ADİL'de madde başları koyu ve büyük harflerle verilmiştir. Eşşesli sözcükler de aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi her iki sözlükte farklı şekilde gösterilmiştir. TS'de birden fazla anlam peşpeşe verilirken ADİL'de her

anlam bir alt satıra yazılmıştır. TS, tanımı ADİL'e göre daha kapsamlı yapmış ve deyimlere, kalıp sözlere daha fazla yer vermiştir. TS, madde başı ile ilgili bir nesne ya da kavrama karşılık kullanımlara göndermede bulunmuştur. ADİL'de bu özellik bulunmamaktadır.

Türkçe Sözlük'te ve Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nde yaş sözcüğünün madde başı düzenlemesi şu şekildedir:

Türkçe Sözlük

yaş (I) a. 1. Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman, sin (II): "Yaş otuz beş,yolun yarısı eder." -C. S. Tarancı. 2. Hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ: "Kızımızı yetiştirdik bu yaşa getirdik." -M.Yesari. 3. Bir kurum, bir kuruluş, düzen vb.nin kurulduğundan bu yana geçen zaman: Yetmiş beş yaşına basan Türkiye Cumhuriyeti. 4. meteor. Bir gök cisminin oluşmaya başladığı günden bugüne kadar geçirdiği zaman süresi. ... yaşını sürmek ...yaşında olmak: "Artık çocuk değilsin, onyediyi yaşını sürüyorsun." -O. V. Kanık. yaşilerlemek yaşlanmak, ihtiyarlamak: "Yaş ilerliyor. Artık geçti bizden / Kişi ev bark edinmeli vakitten" -C. S. Tarancı. yaş yetmiş, iş bitmiş "yaşı ilerlemiş insandan fayda beklenmez" anlamında kullanılan bir söz. yaş benzemesin erken ölmü birine herhangi bir yönden benzetilen bir kimse için "aynı yaşta ölmesin" anlamında söylenen bir söz. yaş ne başı ne? konuşulan iş için genç bir kimsenin yaşının ve deneyiminin elverişli olmadığını anlatan bir söz. yaş yerde (veya toprakta) sayılası "ölsün" anlamında kullanılan bir ilenme sözü. yaşına başına bakmamak 1) yaşına uygun davranmamak; 2) karışısındaki yaşını ve deneyimlerini göz önüne almamak. yaşında bir yaşını henüz bitirmiş: Çocuk daha yaşında değil. yaşından başından utanmamak (veya sıkılmamak) ilerlemiş yaşına karşın uygun olmayan davranışlarda bulunmak. yaşını başını almak 1) yaş ilerlemiş olmak: "Yarımı ne olacak dünyamızın /Biz yaşımızı başımızı aldık / Allah çocuklarımıza acısın" -C. S. Tarancı. 2) belli bir yaşa ulaşarak deneyim ve görgü sahibi olmak. yaşını bitirmek (veya doldurmak) öngörülen belli bir yaş sınırına ulaşmak:"On sekiz yaşını doldurmayan talebelerin kahveye gitmeleri yasak edilmiş." -N. Hikmet.

→ yaş baş, yaş dağılımı, yaş dönümü, yaş günü, yaş haddi, yaş sınırı, yirmi yaş dişi, olgunluk yaşı, zekâ yaşı

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügəti

YAŞI is. 1. Doğuluş, dünyaya gəlmə günündən keçən vaxt, il; insanın, heyvanın, bitkinin böyüməsində, inkişafında dövr; ömür. Bir yaşda olan adamlar. Yaşın neçədir? İneyin üç yaşı var. - Ağıl yaşda deyil, başdadır. (Ata. sözü). Nola xəmə olsa qəddim, səndən artıqdır mənim yaşım. Füzuli. [Əsgər:] Ay xala, bura bax, ağlıncə mənim neçə yaşım var? Ü.Hacıbəyov. □ Yaşa dolmaq- böyümək, yaşlı olmaq. İnsan oğlu yarandığı vətəninədən kam alar; Ömür gəlib yaşa dolar düz ilqarı görəndə. S.Vurğun. [Hüseyn] bu zavallı arvadın nə qədər böyük əzablarla yaşayıb bu yaşa dolduğunu düşünürdü. S. Rəhman. Yaşı ötmək - hər hansı bir yaş həddini ötmək, keçmək. Yaşı ötdüyünə görə aspiranturaya qəbul olunmadı. Onun əşgərlik yaşı ötmüşdür. Yaşı sanı - ömründəki illər qədər, çoxlu. Usta yaşı sanı bənnə yetişdirmişdir.

2. Çıxışlıq halda: yaşından - anadan olduğu gündən: bütün ömrü boyu, ömründə; heç vaxt. Heç dərəcə baxmayıb sanki yaşından; Fikirilər quş olub uçdu başından. M.Rahim.

Aranan sözcüklerin bulunması bakımından her iki sözlük de dillerindeki genel söz varlığını -yazıldıkları dönem için- yeterli derecede temsil etmektedir. Kullanım açısından değerlendirildiğinde her iki sözlüğün de alfabetik dizin esasında hazırlandığı görülür. TS'de sözlüğün sayfalarında madde başlarının ilk harfleri gösterilmekte, ADİL'de her cilt üzerinde hangi harfleri kapsadığı belirtilmektedir.

TS de ADİL de genel uluslararası sözcüklere yer vermektedir. Bununla birlikte Azerbaycan Türkçesi, uzun süre Rus dili etkisinde kaldığı için uluslararası sözcükler daha ziyade Rusçadaki imlayla kullanılmaktadır: texnik (ADİL IV, s.275), texnika (275), texnologiya (276), televiziya (277) vs.

Sözlükler dilin genel söz varlığını yansıtmak için yazıldığından çok ayrıntılı ansiklopedik bilgilere yer verilmemiştir.

Tanımların nesneyi karşılamadığı durumlarda -özellikle bitki ve hayvan adları tanımlarında- bazı sözlükler madde başı ile anlatılan nesneyi resimle desteklemektedir. Yalnız, incelenen iki sözlükte de resim veya fotoğraf kullanılmamıştır.

Her iki sözlükte de -yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi- tanımlarda sözcüğün yaygın anlamı birinci anlam kabul edilmiş, diğer anlamlar yaygınlık oranına göre birinci anlamın ardından maddeler hâlinde verilmiştir. TS'de de ADİL'de de tanımlar genel olarak açık ve anlaşılır şekilde yapılmıştır.

Her iki sözlükte de örnek cümleler genel olarak edebî eserlerden alınmış ve eserinden alıntı yapılan yazar ya da şair bilgisi cümlenin ardından verilmiştir.

TS'de de ADİL'de de sözlüğün kullanımı ile ilgili bilgiler, sözlüğün başındaki açıklamalar kısmında yer almaktadır.

Sözlüklerin ikisinde de sözcükler ve sözcük öbekleri ile ilgili biçem açıklamaları bulunmaktadır. Bu açıklamalar ile ilgili kısaltmalar sözlüklerin başında yer almaktadır.

TS'de ve ADİL'de sözcüklerin köken bilgisi sözcüğün tür bilgisinden sonra kısaltmalarla verilmektedir.

TS'de özellikle alıntı sözcüklerin söyleyiş özellikleri verilirken ADİL'de bu, yalnız alıntı sözcüklerin vurgusunu madde başı üzerinde göstermek şeklinde görülür.

Her iki sözlükte de deyim ve atasözlerine yer verilmektedir. Ancak, yukarıdaki tanımda olduğu gibi TS deyimler bakımından daha zengindir.

ADİL, sözcüklerin tanımında genel olarak zıt anlamına yer vermemiştir. TS, tanımlarında -varsa- sözcüklerin zıt anlamlı karşılığını kullanmıştır:

alt a. 1. Bir şeyin yere bakan yanı, zir, üst karşıtı (TS, s.104).

aşağı a. 1. Bir şeyin alt bölümü, zir, yukarı karşıtı (TS, s.172).

güzel sf. 1. Göze ve kulağa hoş gelen, hayranlık uyandıran, çirkin karşıtı (TS, s.1014).

iyi sf. 1. İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, beğenilecek biçimde olan, kötü karşıtı (TS, s.1235).

ADİL'de yalnız renk adlarının tanımında -varsa- zıt anlamlıları verilmiştir.

QARA1 1. Bütün renklerin ən tündü, ən tutqunu; his, kömür rəngi (ağ ziddi) (ADİL III, s.45).

TS'te sözcüklerin tanımında eş ya da yakın anlamlı sözcüklere yer verilerek ilişkili sözcüklere çapraz gönderim yapılır. Bunun yanında o sözcükten yapılmış birleşik sözcüklere de göndermeler de vardır. neşir, -şri a. Ar. nşr esk. 1. Yayma, dağıtma, saçma. 2. Yayım.

→ neşredilmek, neşretmek, neşrolunmak, leffüneşir (TS, s.1766)

yayım a. 1. Yayma işi. 2. Kitap, gazete vb.okunacak şeylerin basılıp dağıtılması, neşir...

→ ısı yayımı(TS, s.2556)

ADİL'de de tanımlarda ilişkili sözcüklere karşılıklı gönderim TS'de olduğu gibi düzenli değildir. Mesela beyaz sözcüğünün tanımı ağ sözcüğü ile yapılırken ağ maddesinin tanımında beyaz sözcüğü yer almamaktadır.

BƏYAZ [ər.] 1. sif. Ağ (rəng) (ADİL I, s.290)

AĞ11. Qar, süd, tabaşir rəngli (qara əksi) Ağ saç. Ağ köpük (ADİL I, s.52).

TS ve ADİL'de sözcüklerle ilgili dil bilgisi bilgileri verilmektedir. Sözlükler, madde başlarının şekil bilgisi özelliklerini vermesi bakımından benzer özellikler gösterirlerken ses bilgisi konusunda durum böyle değildir. TS, madde başları ile ilgili ses özelliklerini belli işaretlemelerle göstermektedir. ADİL ise ses bilgisi özelliklerine neredeyse hiç yer vermemektedir.

TS'nin sonunda Ek Bilgiler bölümünde yedi ana başlık (Türkçe, Yazışmalar, Çevrimler, Evren, Dünya, Türkiye, Kısaltmalar ve Kaynaklar) altında Türkçenin tarihi, genel dil özellikleri, ekler, noktalama, yazım, takvimler, ülke bayrakları ve adları, ölçü birimleri gibi konular hakkında bilgi verilmektedir. ADİL'de böyle bir ek bilgi bölümü bulunmamaktadır. Bununla birlikte ADİL'de son cildin sonunda önceki baskılarda olmayıp bu baskıya alınan madde başlarının listesi verilmiştir.

İki sözlük karşılaştırıldığında genel olarak şunlar söylenebilir: Tek cilt olması TS'nin olumlu yönüdür, kağıdının ince olması ise olumsuz yönüdür. TS'de madde başı düzenlemeleri genel sözlük kurallarına daha uygundur. Bununla birlikte madde başı olarak öbek şeklindeki her türlü yapıyı ve şehir, ilçe adları gibi özel isimleri alması eleştiriye açık bir durumdur. ADİL, madde başı düzenlemesinde TS'den daha kuralcı ama daha zayıftır. Tanımlar TS'de daha açıklayıcı deyim, atasözü ve kalıp sözler bakımından daha zengindir. Madde başları ile ilgili dil bilgisi açıklamalarında, özellikle ses bilgisi özelliklerini, söyleyiş açıklamalarını vermesi bakımından TS daha iyi durumdadır. ADİL, sesbilgisel özellikleri verme konusunda yetersiz kalmıştır. Tanık cümleler, her iki sözlükte de gerçekçi ve uygun şekilde verilmiştir. TS'de de ADİL'de de sözcüklerin türlerini gösterme konusunda tespit edilen birkaç örnekte ciddi tutarsızlıklar görülmüştür. Sözlükler bu tip yanlışlar için en baştan okunup değerlendirilmelidir. Her iki sözlükte de madde başlarının köken bilgisi, kullanım alanı, kullanım yerleri vs. bilgiler kısaltmalarla gösterilmiştir. Kısaltma sayıları karşılaştırıldığında ADİL'de daha ayrıntılı bir sınıflandırma yapıldığı tespit edilmiştir.

Sözlükler asla tamamlanamayacak çalışmalardandır. Bundan dolayı sürekli yenilenmeli, geliştirilmeli, - varsa- eksiklikleri tamamlanmalıdır. Üzerine incelemeler yapıldıkça her iki sözlük için de yapılması gerekenler daha net ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2010). Sözcük bilimi ve sözlükçülük. *Türk Dili*, 698, 162-169.
- Aksan, D. (1998). Türklerde sözlükçülük, bugün türkiye'de sözlük, *Kebikeç*, 6, 115-118.
- Atalay, B. (2006). *Divanü Lügati 't-Türk (çeviri)*. Ankara: TDK Yay.
- Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti*. (2011). Bakı: Şərq-Qərb Nəş.
- Crystal, D. (1987). *The Cambridge encyclopedia of language*. Great Britain: CUP.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Kocaman, A. (1998). Dilbilim, sözlük, sözlükçülük. *Kebikeç*, 6, 111-113.
- Hartmann, R.R.K. ve James, G. (2002). *Dictionary of lexicography*. London/New York: Routledge/Taylor and Francis.
- İlhan, N. (2009). Sözlük hazırlama ilkeleri, çeşitleri ve özellikleri. *Turkish Studies*, 4(4), 534-553.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: TDK Yay.
- Usta, H. İ. (2007). Türkçe sözlük hazırlamada yöntem sorunları. *DTCF Dergisi*, 46(1), 223-242.
- Usta, H. İ. (2010). Sözlükçülük ve sözlük araştırmacılığı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 92-101.
- Yavuzarslan, P. (2005). Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı dönemi sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmus-ı Türki'si. *DTCF Dergisi*. 44(2), 185-202.
- Wiegand, H.E. (1983). On the structure and contents of a general theory lexicography. *Proceeding Papers From The International Conference On Lexicography*. 13, 20.
- Zülfikar, H. (2017). Sözlük çalışmalarında uygulamalar ve kullanılan terimler. *III. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu*. 3-4 Kasım 2017. Ankara. 375.